

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN
HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE UWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103

Onder redactie van Prof. Dr V. Hepp, Dr K. Schilder, Dr C. Tazelaar en Prof. Dr J. Waterink

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr H. E. van Arkel, Utrecht; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr C. Bouma, Zwolle; Dr K. Fehrmann, Vreeland; Prof. Dr F. W. Groshede, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, De Steef; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr J. G. Kunst, Arnhem; Dr C. Lindboom, Amsterdam; Dr S. O. Los, Gravenhage; Dr J. W. Marmelstein, Amsterdam; Dr F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr D. Postma, Borgeadorp (Zuid-Afrika); Dr J. C. Rullmann, Utrecht; J. Strikwerda, Dokkum; Dr J. Thijss, Zwolle; Dr J. Veldkamp, Hilversum; E. Visser, Arnhem; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wielinga, Franeker; Mr J. A. de Wilde, Gravenhage.

Adres der Redactie
Prof. Dr V. HEPP, Van Breestraat 14, Amsterdam.

Drukkers-uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes.
Tel. No. 58 — Postrekening No. 38000.

Abonnement: f1.25 per drie maanden bij vooruitbetaling.
Voor 1 Buitenland f7.50 en voor Ned.-Indië f6.— per jaar.
Advertenties: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f0.15.

(NHOUD: „Als of“ of „Nochtans“ — Uit de Schrift: Alle
gij Horstigen, (Jes. 55:1) — Kerkelijk Leven: Synode
indrukken XV, Fatale terminus. — Literatuur en Kunst:
W. Schippers, „Klaverier“. — Het boek van de Week.
— Uit de Buitenl. Kerken: Persoonlijken. — Persoonlijken.
— Verbetert. — Kerknieuws.

„ALSOF“ OF „NOCHTANS“?

Dezer dagen is een merkwaardig, en leerzaam college gegeven. Van de meest betrouwbare zijde is ervan verslag gedaan en uit de verte willen ook wij er graag kennis van nemen.

Ik heb het oog op het door prof. dr Th. L. Haitjema in „Nieuwe Theologische Studien“ geschreven artikel: „Philosophie van 't „als of“ en theologie van 't „nochtans““. Dit artikel, onder dit opschrift geplaatst, geeft volgens eigen mededeeling van den auteur, de toespraak weer, die prof. Haitjema gehouden heeft bij de opening der colleges in den cursus 1927-1928.

Het lijkt ons niet overbodig, enkele kantteekeningen erbij te maken. Laat niemand onder hen, die aan den titel reeds bemerkt hebben, dat het althans zijdelings over Barth loopen zal, verzuchten: „alweer Barth! Want ten eerste is Barth er nog altijd en laat zich bemerken, ook onder de onzen; en ten tweede behoren wij toch kennis te nemen van wat rondom ons gebeurt, vooral, wanneer wij een confessioneel hoogleeraar aan het woord hooren komen.

Ik geloof, dat het artikel van prof. Haitjema zeer leerzaam is voor ieder, die uit gereformeerd standpunt critiek oefenen wil op wat Karl Barth ons te zeggen heeft (ik neem hem nu als vertegenwoordiger). En daarom wijs ik op het college van prof. Haitjema; slechts in 't kort, want ik heb maar voor één artikel plaats dezen keer.

Prof. Haitjema begint te wijzen op de „philosophie van het als-of“. Men kent de leer. Hans Vaihinger heeft er een boek over gegeven, dat in Duitschland grooten opgang gemaakt heeft. Wel hebben andere namen den zijnen al weer haast verdrongen; maar prof. Haitjema haalt hem toch naar voren, juist, omdat men de leer van Vaihinger op een bepaald onderdeel „maar één slag“ behoeft om te draaien, om ze volkomen juist te vinden en dan uit te komen, waar prof. Haitjema zoo graag uit komt; de leer van de paradox, waarover reeds eerder hier geschreven werd.

Wat Hans Vaihinger leer in zijn „philosophie van het als-of“ komt in het kort en voor een deel hierop neer:

Eigenlijk is, wat wij „waarheid“ noemen, geen waarheid, maar de doelmatigste dwaling. En wat de „werkelijkheid“ betreft, deze gaat op in onderzinkingen, ervaringen van verschijnselen, die naast en na elkaar bestaan. Onze kennis wordt opgebouwd, niet uit zuiver inzicht omtrent de werkelijkheid, maar uit ficties. Het staat niet zóó, dat per abuis, incidenteel, door de waarheidselementen in onze redeneeringen heen, óók enkele „verzinsels“ (ficties) verspreid liggen; neen, het menschelek denken bedient zich van hulpbegrippen, grondbegrippen, die zelf ficties zijn. Zoo komt er een wetenschap van het „alsof“; de denker doet maar, alsof.... Niet dat daarmee het denken waardeloos geworden is, of dat men eerst de ficties eruit werken moet; want, ten eerste, dit laatste zal niet gelukken, en dan bovendien ten

tweede: juist dit werken met ficties heeft het denken vooruitgebracht; het heeft de menschelekheid gediend in haar beschavings- en ontwikkelings- en vooruitgangproces. Ficties zijn een lofw aardig goed, want zij helpen ons door den chaos heen.

Met zulke ficties werkt iedere wetenschap, ook — de wetenschap der godgeleerdheid, zoo gaat Vaihinger onbarmhartig voort. Er zijn logische ficties, b.v. de abstractie. Er zijn mathematische ficties, b.v. de oneindige ruimte, een tot in het oneindige verlengde lijn. Ficties zijn er in den arbeid van het natuuronderzoek, atoom, volume. De jurist, de moraalprediker werkt er ook mee: b.v. vrijheid, ideaal, het absolute. En — ook de theoloog heeft zijn theologie opgebouwd „alsof...“ De theoloog is al opgenomen in den kring van alle anderen, die wetenschappelijk werken met ficties, zoodra óók hij opereert met begrippen als: grens, absoluut, relatief, enz. En dan komen daar nog bij zijn dogma's. Zijn geloofsvoorstellingen zijn een doen, alsof.... Hij doet, alsof, wat hij als wet predikt, opgelegd is van God; alsof hij tot verantwoording geroepen wordt en oproepen mag; alsof de endend, de zonde, bestraft wordt. Dat hij dan zijn „alsof“ verandert in een „omdat“, is weer zijn lot, dat hem op één lijn zet met alle andere denkers en zoekers; en het is de oorzaak, dat óók ZIJN denken en spreken toch eigenlijk niet een zuivere leer en een zuiveren eisch stelt en predikt, maar „egoïsme“ blijft. En alleen op voorwaarde van deze erkenning kan de theoloog met alle andere denkers en leeren nuttig werk doen. Laat men niet bedroefd zijn om deze dingen; want het denken heeft geen doel in zichzelf, het laatste en het eigenlijke doel van het denken is: handelen en de handeling mogelijk te maken.

Zoo consequent, als 't maar kan, gaat Vaihinger in deze gedachten met zichzelf mee; en beweert, dat de tijd zelf met hem meegaat. Neem b.v. de „ziel“. „Ziel“ is eerst een dogma, daarna een hypothese geweest, nu wordt zij algemeen als fictie erkend (na Hume en Kant). Neem „ruimte“ en „tijd“; reeds het feit, dat men ze zich als oneindig voorstelt, bewijst, dat ze ficties zijn. Heel het menschelek denkapparaat gaat op in het trekken van „hulp-lijnen“, zooals een wiskundenaar — leerling of ook meester — het doet, wanneer hij met zijn cirkels en parallelogrammen, zijn bollen en veelhoeken werkt. Maar al die hulplijnen zijn fictief.

Zelfs de grootste godsdienstsleerders kan men slechts op deze wijze in het rechte licht stellen. Zij hebben ook met ficties gewerkt; dat was hun kleinheid. Hun grootheid was, dat zij het wisten. Ook Jezus Christus heeft geweten, dat hij een leer opbouwde, een stelsel van leven optrok op den grondslag van ficties. Het waren de bewuste ficties van Christus. En diezelfde bewuste ficties treft men bij aandachtige beschouwing in het leven en werken van vele bekende geloovigen en mystieken. Aldus leert Vaihingers filosofie van het „alsof“.

Nu zet — en dat is het tweede element, waarom het mij thans te doen is — nu zet prof. Haitjema deze leer van het „alsof“ in verband met die andere leer van het „nochtans“.

Met dit laatste is bedoeld: de leer der volstrekte paradox.

Wat hieronder verstaan wordt, zal ik niet breed herhalen: het is de leer, dat men niet bang moet zijn voor een doorbreken van zijn redelijk denken, want zulk een doorbreken van het redelijk denken is een schoone, goede, van God gegeven gave. De openbaring, die van boven komt, snijdt immers verticaal ons horizontale denken; zij verbreekt dat denken, en laat ons uitkomen bij de paradox; zoodat men niet langer zich blind kijken moet op de stelling: „A = niet B, want A = A, en B = B“, noch ook zich schor praten moet, om anderen dit axioma als logische waarheid te prediken. Immers: A = B. Het is NIET: „of dit, of dat“, maar het moet wezen: „en dit, en dat“. Het paradoxale woord (het is zoo, maar het is óók anders) grijpt alleen naar de waarheid, of is er van gegrepen, (Barth, Kierkegaard, etc.).

Deze paradoxen-leer (de leer van het „nochtans“) treedt nu in de redeneering van prof. Haitjema op tweeërlei gezag in verband met de filosofie van het „alsof“.

Allereerst op gezag van Vaihinger zelf; vervolgens ook op gezag van Prof. Haitjema.

Wat het eerste betreft: Vaihinger zelf leidt zijn lezers herhaaldelijk over naar het terrein van de antinomie, de tegenstrijdigheid, den Widerspruch. Immers, gelijk de ficties den mensch, zijn wetenschap en zijn cultuur, vooruitbrengen, zóó doen het ook de logische tegenstrijdigheden. De mensch werkt met de ééne fictie en tegelijk ook met de andere; hij heeft ze niet met elkaar eerst verzoend; want de aard van het denken zelf (een organische, biologische functie) brengt allermint dezen wil tot verzoening van al die logische tegenstrijdigheden mee; en bovendien, de denker komt vooruit met al die tegenstrijdigheden; evenals de wiskundenaar zich een dienst bewijst en zijn doel naderbij komt, als hij in de figuren, waarmee hij werkt, een hulplijn en een tegenovergestelde hulplijn aanbrengt. Zóó dringt hij dieper op het vraagstuk in en kan het gemakkelijker stellen en oplossen.

Voorts, niet alleen de eigen redeneering van Vaihinger, maar ook de overtuiging van prof. Haitjema zelf dringt hem tot een parallel tusschen de filosofie van het „alsof“ enerzijds, en de theologie van het „nochtans“ anderzijds. Immers, zoo zegt de hoogleeraar: „Dit is misschien wel de grootste verdienste van Vaihinger, dat hij in een wetenschappelijk-wijsgeerige methodenleer zóó principieel aan de fictie als volstrekte paradox een plaats heeft pogen aan te wijzen. Het feit“ — zoo gaat prof. Haitjema voort — „het feit van het volstrekt-paradoxale bij vruchtbare gedachtenarbeid is door hem onmiskenbaar in het licht gesteld. Dat beteekent wederom een aanknooppingspunt voor de theologie van het nochtans. Zoodra Vaihinger's leer van de paradox, maar één slag omgedraaid wordt, is ze volkomen juist“.

Men ziet het — en mag dit niet vergeten — prof. Haitjema heeft op Vaihingers stelsel wel degelijk zijn critiek. Op verschillende gronden betoogt hij, dat het af te wijzen is. En — de critiek is lang niet malsch (hoewel ze minder scherp gesteld wordt dan in het ook door prof. Haitjema geciteerde, maar het probleem in krasser gestelde dilemma's formuleerende artikel van Karl Heim in „Glaube und Leben“, 2e opstel). Ook de „halve